

První písemná zmínka o Jedovnicích aneb Naše nejstarší falzum?

Na úvod zamýšlené série článků, opravujících tradovanou historii naší obce, jsem konstatoval, že některé mýty jsou nesmírně životaschopné, byť jejich pravdivost už byla dávno vyvrácena. To platí i pro Jedovnice – i když jsem ve svém (zatím) posledním článku uvedl pádné argumenty proti tradovanému mýtu o římském nálezu při budování nového kostela r. 1784, mýtus je dále veřejně hlásán. Kromě pocitu marnosti to však má i pozitivní dopad – nemusím se obávat, že někoho připravím o iluze o jedovnické historii, neboť kdo chce, ten si iluze uchová i nadále. Proto snad lze bez obav zpochybnit i věc tak zdánlivě neotřesitelnou, jako je letopočet první písemné zmínky o Jedovnicích, bájný rok 1251.

Na jaře r. 2001, v době příprav publikace k 750. výročí první písemné zmínky, jsem pátral po tom, kde je tato první zmínka zachycena. Odpověď byla překvapivá – v padělané listině vzniklé někdy po roce 1280. Nezdálo se mi diplomatické tento fakt zveřejňovat v době vrcholících příprav na oslavy, činím tak až nyní, navíc s obsáhlejším vysvětlujícím komentářem, neboť celá věc vůbec není jednoduchá. Nejprve je třeba se seznámit s místem, dobou a hlavními postavami:

Roku 1078 olomoucký úředník kníže z rodu Přemyslovců Ota I. Sličný s manželkou Eufemií Uherskou zakládají u Olomouce benediktinský klášter Hradisko (či Klášterní Hradisko), do vinku mu dávají skupinu vsí v okolí Olomouce (mj. Topolany) a další skupinu vsí na Malé Haně (kolem Kninic u Boskovic). Roku 1149 jsou benediktini vykážáni a nahrazeni premonstráty. Klášter byl opakovaně poškozen až zrušen – Tataři, husity, za váleček česko-uherských, za třicetileté války ... Poslední ranou bylo jeho zrušení osvěceným císařem Josefem II. r. 1784, dnes slouží jako vojenská nemocnice, reprezentační prostory jsou přístupné veřejnosti.

Archív zrušeného kláštera byl převezen do Brna, při následné inventarizaci se zjistilo, že některé dokumenty zmizely. To platí i pro originál „naší“ listiny. Máme ovšem štěstí v neštěstí, neboť latinský text této bájné listiny se zachoval ve dvou opisech. Jednak je v tzv. „Černé schránce“ (*Cistae Nigrae*) pořízené kolem r. 1415 – jde o knihu (kopiář) obsahující soupis listin, jež se nacházely v klášteře Hradisko, významné jsou navíc opsány. Kopiář daroval hradišský opat ještě před zrušením kláštera spřátelenému opatu do Uher, pak dlouho nebyl k nalezení, byl objeven v 50. letech 20. století v Národním muzeu v Budapešti, kdy z něho byly pořízeny fotokopie (dostupné v Moravském zemském archívu). Druhý opis listiny byl pořízen tamním vzdělaným premonstrátem Michaellem Siebenaichem před r. 1680. A nyní k textu „naší“ listiny:

Listina se skládá ze dvou částí – v té první (obvyklé) moravský markrabě Přemysl dává klášteru Hradisko město Hranice se všemi právy, jako mají královská města, a povoluje konat ve městě výroční trh. Následuje výčet 12 svědků – znojemský kastelán Boček a jeho bratr Smil, komoří Pardus a olomoucký kastelán Bohuš, syn Crhův (*Bohussa filius Chergonis castellanus Olomucensis*), podkomoří Beneš, syn Vokův, ... Blud, kastelán přerovský (*Bludo castellanus Preroviensis*) ... atd. Pak datum (19. května 1251) - ale dále ne obvyklé místo vystavení a jméno vystavovatele coby závěr listiny, leč překvapivě následuje nový odstavec s tímto textem:

Dále v tom čase a dni Bohuš z Jedovnic (Bohussa de Jedovicz), přistoupiv k naší výsosti, zemi komorníků v Topolanech, dříve ke kastelánii olomoucké patřící, kterou později Crha, jeho otec blahé paměti, za službu své mnohonásobné oddanosti, když on žil, on a jeho dědici zasloužil si do vlastnictví, on pro spásu duše svého otce a svoji a svých veškerých předků na upomínku ji kostelu hradišskému a užítku bratří zde prodlávajících dal před námi a před barony dole sepsanými k věčnému užívání. Což my uznávajíc potvrzujeme a rozhodli jsme, že má být vloženo do tohoto listu, přidávajíc také, ať se nikdo z hradišských úředníků nebo beneficiářů nebo jakýchkoli lidí v dilech řeky Moravy náležejících k hradišskému kostelu neodvází rybařit bez povolení opata řečeného kostela nebo jeho správce; to pevně stanovujeme, aby kteříkoli rušitelé tohoto našeho

postoupení by byli, ať vědí, že se platí do naší komory deset hřiven stříbra. Dáno ve Znojmě skrze ruce našeho notáře mistra Viléma. (Překlad Zbyněk Sviták podle Siebenaichera)

Nutno vysvětlit některé pojmy: *Markrabě Přemysl* byl synem krále Václava I., od r. 1253 pak českým králem jako Přemysl Otakar II. *Kastelán* byl správce zeměpanského hradu. *Barony dole sepsanými* jsou míněni výše uvedení svědkové z řad elitní šlechty. *Beneficiář* byl úředník (zde asi zeměpanský), který odměnou za funkci držel nějaký statek. *Kostelem* je míněn klášter. *Hřivna* je stará váhová jednotka (280 gramů). *Bohuš* byl synem Crhy z Čeblovic, s bratrem Hartmanem má zřejmě rozhodující podíl na vzniku a kolonizaci jedovnicko-holštejnského panství, r. 1287 je naposled doložen jako svědek, r. 1288 zmiňován mrtvý. *Crha* z Čeblovic zastával na sklonku života v letech 1250 a 1251 úřad kastelána olomouckého hradu, naposledy je zmiňován jako svědek v březnu 1251. *Notář Vilém* je sledovatelný v listinách do r. 1254.

Ustanovení ohledně rybolovu je snad srozumitelné, ještě vysvětlení první části (právnicki zjevně odedávna používají jazyk nesrozumitelný řadovým občanům): Bohuš z Jedovnic před markrabětem a uvedenými svědky prohlásil, že dává klášteru bližší nespécifikovanou půdu v Topolanech. Tento majetek patřil dříve k úřadu kastelána olomouckého hradu, pak ji jeho otec Crha získal za zásluhy do osobního a dědičného vlastnictví. Smyslem daru je přispět ke spásě duše zemřelého Crhy i duše samého Bohuše i duší všech předků.

Není zachován originál „naší“ listiny, jen dva opisy, takže závěry o pravosti lze vyvozovat jen z věcného obsahu, ze jmen a z dat. Za falzum označil listinu již velikán naší diplomatiky (vědy mj. o starých listinách) J. Šebánek. Jaké jsou (nejen jeho) argumenty?

1. Listina je krajně podezřelá už svým uspořádáním, kdy datovací formule je roztržena na dvě části vloženým textem ohledně Topolan a rybolovu v Moravě.
2. Text zmiňuje Hranice r. 1251 jako hotové město, ačkoliv jsou dochovány dvě zakládací listiny Hranic až z let 1276 a 1292. To je hlavní Šebánkův argument.
3. Je podezřelé, že Hranice dostávají stejná práva jako královská města.
4. Bohuš nebyl olomouckým kastelánem, tím byl jeho otec Crha.
5. Vylíčení způsobu, jak se majetek v Topolanech dostal od kastelánie do držení kláštera, je nezvykle (a tudíž podezřele) podrobné.
6. Rovněž ustanovení o ochraně práva rybolovu je nezvykle podrobné.
7. Některé formulace se doslovně shodují s textem právě listiny markraběte Přemysla – bratra krále Václava I. - pro klášter z dubna 1234. Což je podezřelé.

Sečteno – podezřelých okolností je opravdu nemálo. Může jít o souhru náhod? Šebánek vyslovuje soud „dosti neobratný padělek“ vyrobený klášterem. Ostatní autoři, zmiňující „naší“ listinu, už vyšli z předpokladu, že jde o falzum, aniž by se zabývali důkazy. J. Paclík zařadil vznik falza do první poloviny r. 1282. Proč?

Přibližme si onen rok. Tělo r. 1278 padlého českého „železného a zlatého“ krále Přemysla Otakara II. spočívá ve Znojmě. Jeho jedenáctiletý syn (budoucí král Václav II.) je vězněn v Braniborsku, královna–vdova Kunhuta žije se svým novým manželem Závišem z Falkenštejna v exilu na Hradci u Opavy. V Čechách nedávno skončila občanská válka, Morava je jako reparace v držení vítězného císaře Rudolfa Habsburského zastoupeného Albertem Saským, rok po smrti mocného olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburgu se zde vzrývá bezpráví, v obou zemích nastává poslední rok tříletého hladomoru.

V této pochmurné době vede klášter Hradisko majetkové spory snad se všemi svými sousedy – církevními, městskými i šlechtickými. Premonstráti si na podporu svých nároků vyrábějí řadu padělaných listin. Může jít jak o nároky neoprávněné, tak i o nároky oprávněné, kdy klášter „jen“ potřebuje lepší právní zajištění vlastnictví, které v dobách klidu nikdo nezpochyboval. A

klášter si takto opatřuje i listiny na jména zemřelých panovníků. Pochopitelně i výběr svědků, notářů, dárců atd. je především z lidí již zemřelých, aby falza byla pokud možno nenapadnutelná.

Po r. 1280 vedl klášter spory o Hranice se šlechtickými sousedy - ty byly ukončeny v srpnu 1282 rozhodčím výrokem olomouckého biskupa Dětricha, který přířkl Hranice klášteru. Současně asi vedl i spor o menší majetek v Topolanech (dedukce z jiného odhaleného falza).

Tedy (řekněme „oficiální“) stanovisko: Naše doložená (a padělaná) listina s první písemnou zmínkou o Jedovnicích nepochází z r. 1251, ale zřejmě z první poloviny r. 1282, dochovala se jen v opisech. Jde o padělek „mnohoučelový“ – odrážel nároky šlechticů na město Hranice, dával Hranicím právo na trhy, bránil v rybolovu z částí řeky Moravy mj. zeměpanským úředníkům, bránil drobnější majetek v Topolanech před nároky olomouckého kastelána a mohl být argumentem pro jiný topolanský spor. I. Hrabětová vystopovala v klášterních inventářích jinou ztracenou (a patrně padělanou) listinu, jež se nápadně podobá části „naší“ listiny ohledně Bohuše a Topolan. Ale obsah této listiny vnáší do případu více otázek než odpovědí ...

Když jsem se začal zabírat problémem do hloubky, objevily se pochybnosti a námitky. Číslování viz výše:

1. Tato forma je výjimečná, nicméně nejde o jediný případ takového ne-uspořádání listiny.
2. Listina z r. 1276 mluví o zvelebení existujícího města Hranic, ne o jeho založení!
3. Podezřelé ještě neznamená nemožné – to platí i pro další body.
4. Nelze vyloučit, že kastelánem mohl být přechodně po smrti otce i Bohuš. Navíc může jít i o chybu písaře, který snad měl zapsat „Bohuš, syn Crhy, kastelána olomouckého“ (*Bohussa filius Chergonis castellani Olomucensis*).
7. Text listiny někdy sepsal sám příjemce, vydavatel ji jen pečetil. Listinu podle starší předlohy bezpochyby sepsal klášter, o její pravosti to však nevyovídá. Může to vysvětlovat „podrobnost“.
8. Nutno dodat, že některá v minulosti odhalená falza byla dodatečně uznána za pravá.
9. Pochybnosti budí, zda by si klášter připravil pro důležitý spor tak „neobratný“ padělek. Nejde spíše o to, že dnes máme nereálné představy, co bylo ve středověku správné a co ne?
10. Samotný predikát „de Jedovicz“ u Bohuše, u něhož jinak není doloženo, že by se po Jedovnicích psal, je těžko vysvětlitelný jinak, než pravostí listiny.
11. Existuje jiná (pravá) listina téhož Přemysla pro olomouckou kapitolu ze Znojma 16. května 1251 (!). Je zachována jen v opisech, pět svědků se shoduje s „našimi“ – jen Blud je uveden jako kastelán olomoucký. Shoda svědků by svědčila pro pravost „naší“ listiny, rozpor v kastelánu olomouckém pro padělek (ale které listiny?).

Při všech nejasnostech je zřejmé, jak velkým pokrokem bylo zřízení moravských Zemských desek („katastru nemovitostí“) r. 1348 – do té doby mohly padělky jen kvést.

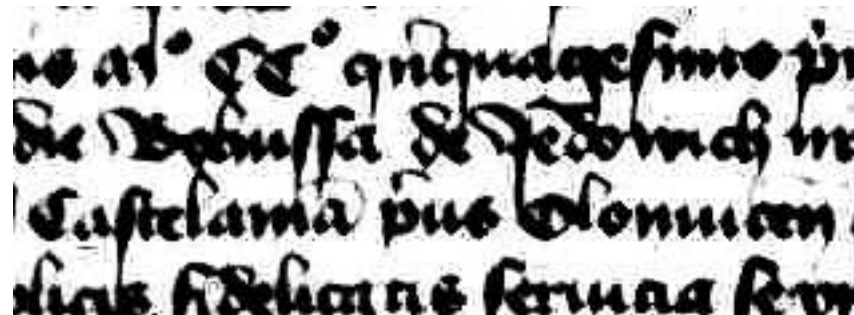
Jako nástin komplikovanosti celé záležitosti by to snad stačilo. Nasbírané poznatky postačují na obsáhlejší a podrobnější „studii“, ovšem to není text do obecního zpravodaje. V tuto chvíli se domnívám, že nelze pravost listiny potvrdit ani vyvrátit, není tedy ani jisté, zda se Bohuš po Jedovnicích vůbec kdy psal a zda tedy jde o první zmínku o Jedovnicích.

Závěrem chci vyslovit poděkování za pomoc PhDr. Jířimu Doleželovi z AÚ AVČR v Brně a PhDr. Zbyňku Svitákovi z FF MU v Brně. Stručně přehled základní literatury:

- J. Šebánek – S. Dušková: Kritický komentář k moravskému diplomatáři (1952), Listina v českém státě doby Václava I. (1967), *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae IV* (1962)
- J. Paclík: Diplomatický příspěvek k otázkám hradištského klášterního velkostatku ve 2. polovině 13. století (strojopis diplomové práce, FF MU Brno 1954)
- I. Hrabětová: Archív kláštera hradištského (strojopis disertační práce, FF MU Brno 1969)

Příště: Odkud vzalo – zkouším žáky – jméno Jedovnic počátek?

Josef Plich

Výřez z opisu (padělané?) listiny markraběte Přemysla z 19. května 1251 v gotickém kopiáři *Cistae Nigrae*. Ve 2. řádce můžeme číst „Bohussa de Jedowich“.

„Definitivní“ verze. Bohužel již po odeslání Informací OÚ Jedovnice 1/2005 (únor) do tiskárny.